

---

Илму статья  
УДК 821.512.142.0  
DOI: 10.31007/2306-5826-2021-4-2-51-143-151

## СОЗАЙЛАНЫ АХМАТНЫ ПОЭЗИЯСЫ: КЪАЛАМ ЖЮТЮЛЮГЮ ЭМ ХАТ ЭНЧИЛИГИ

*Ёзденланы Тауланны кызы Фатима*

Гуманитар тинтиулени Институту – Россей илмуланы академиясыны Къабарты-Малкъар илму арасыны филиалы, Нальчик шахар, Россия, uzdenova\_kbigi@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-5378-9514>

© Ёзденланы Ф.Т., 2021

**Кысха магъанасы.** Статьяда Созайланы Ахматны чыгъармачылыгыны энчи урукъларына, сюжет ызына, маданият-символланы хайырланыууна эм поэзиясыны энчилигине, дуняны жангы кёзден ангылаууна къаралады. Илму жаны бла поэтни битеудуния ангыламы, фикири, инсанлыкъ борчу бла суратлау эсини поэзияда къаллай жерге тийишли болганы ачыкъланады.

Статьяны баш борчу – Созайланы Ахматны, малкъар поэтни, чыгъармачылыгыны айныу жолуну бёлюмлерин белгилеп, темасын оюмлап, заманнга кёре хатыны кючлене, тюрлене, суратлау амалланы, белгилени уста хайырлана барыууна илму жаны бла тинтиудю.

**Баш магъаналы сёзле:** малкъар поэзия, Созайланы Ахматны чыгъармачылыгы, суратлау амалла, архетип, концепт, белги

**Цитата этерге:** Ёзденланы Ф.Т. Созайланы Ахматны поэзиясы: къалам жютюлюгю эм хат энчилиги // Вестник КБИГИ. 2021. № 4-2 (51). С. 143–151. DOI: 10.31007/2306-5826-2021-4-2-51-143-151

Original article

## POETRY OF AKHMAT SOZAEV: FEATURES OF POETRY AND STYLE

*Fatima T. Uzdenova*

Institute for the Humanities Research – Affiliated Federal State Budgetary Scientific Establishment «Federal Scientific Center «Kabardian-Balkarian Scientific Center of the Russian Academy of Sciences», Nalchik, Russia, uzdenova\_kbigi@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-5378-9514>

© F.T. Uzdenova, 2021

**Abstract.** The biobibliographic article provides an overview, systematic and multi-aspect presentation of A. Sozaev's work, represents archetypal plot forms due to the cultural and symbolic practices of the karachais and balkarians, as well as universals that are actualized in the space of communicative semantics. The features of the poet's poetic reflection, worldview and civic manifestations of his artistic consciousness are investigated. Concepts and ideologemes that have acquired specific object content and emotiveness («mountain river» as an ethnocode, patriotic formula presentations, metaphorization of the concept «Earth»), as well as modal specifics. The purpose of the work is to comprehend the creative evolution of the balkarian poet A. Sozaev's in the unity of poetical-style and ideological-thematic preferences. Research methods: structural-typological, hermeneutic, method of semantic analysis.

**Keywords:** balkarian poetry, A. Sozaev's work, poetics, archetype, concept, symbol

**For citation:** Uzdenova F.T. Poetry of Akhmat Sozaev: features of poetics and style. Vestnik KBIGI = KBIHR Bulletin. 2021; 4-2 (51): 143–151. (In Balkarian). DOI: 10.31007/2306-5826-2021-4-2-51-143-151

Научная статья

## ПОЭЗИЯ АХМАТА СОЗАЕВА: ОСОБЕННОСТИ ПОЭТИКИ И СТИЛЯ

**Фатима Таулановна Узденова**

Институт гуманитарных исследований – филиал Федерального государственного бюджетного научного учреждения «Федеральный научный центр «Кабардино-Балкарский научный центр Российской академии наук», Нальчик, Россия, uzdenova\_kbigi@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-5378-9514>

© Ф.Т. Узденова, 2021

**Аннотация.** В статье биобиблиографической направленности обзорно, системно и полиаспектно представлено творчество А. Созаева, репрезентируются архетипические сюжетные формы, обусловленные культурно-символьными практиками карачаевцев и балкарцев, а также универсалии, актуализирующиеся в пространстве коммуникативной семантики. Исследованы особенности поэтической рефлексии поэта, мировоззренческих и гражданских проявлений его художественного сознания. Выявлены концепты и идеологемы, приобретшие конкретное объектное наполнение и эмотивность («горная река» как этнокод («Ой, Холам черек – ол толгъан черек...») (Ой, река Холам – полноводная река...), патриотические формульные презентаты («О Малкъарым, бийикледен къарагъан, / Тауну да, тау къушну да уясы...») (О Балкария, с высот глядящая, / И горы, и орла ты пристанище...), метафоризация концепта «Земля»), а также модальные спецификаты. Цель работы – осмысление творческой эволюции балкарского поэта А. Созаева в единстве поэтико-стилевых и идейно-тематических предпочтений. Методы исследования: структурно-типологический, герменевтический, метод семантического анализа.

**Ключевые слова:** балкарская поэзия, творчество А. Созаева, поэтика, архетип, концепт, символ

**Для цитирования:** Узденова Ф.Т. Поэзия Ахмата Созаева: особенности поэтики и стиля // Вестник КБИГИ. 2021. № 4-2 (51). С. 143–151. DOI: 10.31007/2306-5826-2021-4-2-51-143-151

Белгили малкъар поэт Созайланы Солтанны жашы Ахмат 21 январда 1941 жылда Къабарты-Малкъар республиканы Акъ Суу элинде туугъанды. Ол билимни жолуна биринчи атламларын кѣчгюнчюлюкте этгенди, башланган школну да Къыргъызстанда тауусханды. Ахмат кесини урунуу жолун 1966 жылда Къабарты-Малкъарны басмада кырал жашырынлыкъланы сакълагъан управлениясында тамата редакторну къуллугъундан башлагъанды. 1969 жылда Къабарты-Малкъар кырал университетни тарых-филология факультетини орус-малкъар бѣлюмуну жетишимли бошагъанды. 1982 жылдан башлап аслам заманны Къабарты-Малкъарны радио бла телевидение кырал комитетинде баш редактор болуп ишлегенди. 1995 жылда аны «Эльбрус» китап басмагъа тамата этип саладыла. 2003 жылда Созай улу КъМР-ни жазыучуларыны Союзуну башчылыкъ этерге айырылады. Къайсы къуллукъну толтурса да, Ахмат этген ишин бет жарыкълы тамамлагъанды. Арт жыллада Созайланы Ахмат республикада тарых эсгергемелени къоруулагъан комитетге башчылыкъ этеди. Бир сѣз бла айтханда, фахмулу поэт билимин, фахмусун да халкъыны жашауу бла бирикдире, не иште да даражалы урунады.

Созай улу Къабарты-Малкъар республиканы маданиятыны сыйлы къуллукъчусу, Къарачай-Черкес республиканы (2005) эм Къабарты-Малкъар республиканы (2006) халкъ поэти, «Ингуш Республиканы маданиятыны сыйлы къуллукъчусу» (2008); «За трудовое отличие» (1986), «ВДНХ СССР» (1987), «Отличник телевидения и радио СССР» (1988) деген майдалла бла «Ленинчи комсомолну саугъасыны да лауреаты», «Россейни халкъларыны Артиядасыны лауреаты» (2001), «Къабарты-Малкъар республиканы адабият эм маданият премиясыны лауреаты» (2002) деген премияла бла саугъаланганды. 1974 жылда жазыучулары Союзуна киргенди.

Поэтни биринчи назмулары бла окъуучу 60-чы жыллада шагъырей болады. 1968 жылда Созай улуну «Кюнню к̣ереме» деген ат бла биринчи энчи китабы басмаланады [Созаев 1968]. Ол китапха бийик багъа бичгендиле. Адабият кесаматчыла белгилегенге к̣ере, Созайланы Ахмат малк̣ар поэзиягъа жарыкъ нюрлю, бийик илхамлы поэтча келгенди. Ол затха китабыны аллында берилген назму тизгинле да шагъатлыкъ этедиле:

*О, Малк̣арым, бийикледен к̣арагъан,  
Тауну да, тау к̣ушну да уясы.  
Неден да бек эркинликни сайлагъан,  
Урунууну, кишиликни к̣аясы [Созаев 1968: 3].*

«Ахматны поэзиягъа жолу аны жүрек излеми болгъанын «Кюнню к̣ереме» (1968) деген биринчи назму китабында окъуна ачыкъланган эди... Бу китапда жаш поэтни жарыкъ ёню, дуниягъа, адамлагъа сүймеклиги алай таза, алай уллу эди, аны бир-бир назмуларыны учхара жерлерин эслеригинг окъуна келмей эди» – деп жазады филология илмуланы доктору Биттирланы Тамара [Биттирланы 1998: 114].

1972 жыл Созай улуну «Кюн ауанала» [Созаев 1972] деген жыйымдыгъы басмаланганда уа, аны фахму жилтининден кертти поэзияны оту жаннганы, адабиятха кертда да фахмулу поэт (профессионал) келгени баям болгъанды. «Кюн ауаналада» дуния сураты, жашау керттиликден айырылмай, авторну ич сезимин тюрлю-тюрлю бояула бла ачыкълайды. К̣еп зат тюшеди поэтни эсине, к̣ез аллына да: айны чыгъарын сакълау, кюнню бла кечени, жерни бла кюнню оюну.

Поэтни учунуу бла тирилигинден, таза ниетден толу назмулары к̣ебюсюнде, эстетика сайлауунда оюмладан эсе жүрегини ауазына таяннганын к̣ергюзтедиле:

*Ол чалманын эшгенча,  
Мен с̣езлени эшалсам,  
Ишимде да аныча,  
Усталык̣ла эталсам [Созаев 1972: 18].*

«Миллетни тарыхы – аны сайлама жашларыны тарыхыды. Созайланы Ахматны поэзиясында малк̣ар миллетни белгили адамларына жораланган назмула аслам тюбейдиле («К̣язим», «К̣ъайсынны орамында», «Алим Байсултанов», Саид Шахмурзаевны эскере», «Гуртуланы Бертни туугъан кюню», «Будайланы Азретге»). Аланы барысыны да жашаулары поэтни илхам дуниясы бирикдиреди» – деп жазады филология илмуланы доктору Шогенцукова Н.А. [Шогенцукова 2005].

Поэт назмуларында харкюнлюк жашауну тюрсюн энчилигине бийик сый береди, дуниялыкъда адам улуну хар бир жетишимине кесини энчи к̣ууанчынача к̣ууанады, таза сезимин назмуларына сыйындырып, даражалы малк̣ар поэзияны дайым да байыкъландырады. Аны лирикасында анга дери малк̣ар адабиятда эшитилмеген с̣ез тутушла, суратлау бояула да аслам жерни аладыла. Ол дунияны к̣еп бетлигин к̣ере да, к̣ергюзте да биледи, дуниялыкъ тюрсюнлени поэзияны жорукъларына сыйындырып, лирика жигитни жүрек тебиюн белгилеген с̣езлени тынгылы хайырланады, аланы жашау илишанлагъа к̣ошуп, инсанны ич дуниясыны байлыкъын ачыкълайды.

«Тюбей тургъан затларыбызгъа, турмушха, харкюнлюк болумгъа да рухийлик, жомакълыкъ – ма олду поэтни чыгъармаларыны мурдору... Ахматны назмуларыны макъама к̣улакъ салгъанда, анда шауданны шош тауушун эшитирге боллукъду» – деп жазгъанды Лев Озеров, поэтни орус тилге к̣ечюрюлюп басмаланган китабыны ал с̣езюнде [Озеров 1974: 5–7]. Белгиленген китап ючюн Созайланы Ахмат К̣ъабарты-Малк̣арны Ленинчи комсомолуну саугъасыны лауреаты деген атха тийишли болгъанды.

Созай улуну поэзиясында терен философия магъана кесине энчи эс бурдурады, аны бла бирге уа назмуну женгил жүрүшлү болганын эшитдиреди. Мында авторну назму тизгинлерини магъаналары кимге да белгиледи, алада поэтни жамауат болумлагъа кыйгыргъан адам болганы тамам шартланады. Башха заманда уа, ол, бары адамлача кыйын кезиунде, тыпыр ташына, ата-ананы жылыууна термиледи, сүйгенини кезюнде сүймеклик бла кертиликни излейди, тенгликте билеклик этиуню, кертиликни, жашауну хар болумунда батырлыккыны, таукелликни сакълайды. Аны назмуларында сүймекликке, Ата журтуну ариулугъуна, бийикке чыгъаргъан жаяу жолчуккыга, урушну оту кюйдюрген сабаннга да барды жер – аны чыгъармачылык тематикасы дайым кенгди.

Ахматны поэзиясында кёбюсюнде баллада жанрда келиучю суратлау шартла, шайырны акъ сёзюнде жаланда суратлау «борч» бла чекленип кыалмай, харкюнлюк жашаугъа поэзиялык келтирген амалла боладыла:

*Жер ауур солуйду,  
Булутла, ёмюрлени бирикдире* [Созайланы I 2001: 294].

1970–1980-чы жылла фахмулу поэтни адабият жашауунда эм магъаналы болгандыла – ол кезиуде автор кесини жолун излеуден – таукелликке бла закийликке, жалан махтаудан (патетикадан) – суратлау амалла бла жашауну тинтиуге, сезимликден – психология теренликке келгенди.

Авторну илхам дуниясында символланы жаратылыуу, тенгешдириу суратла бла дуняда ариулуккыну, келишиулюккю (гармонияны) ангылау – аны керти, фахмулу художник болганыны баш белгисиди. Назмулада суратлау белгиле окъуучуну кез аллына келедиле: «Жауун эсе да...», «Жауунну энтда да бир жырчыгы», «Акъ суу». Битеу ол чыгъармала, жыйымдыккыны аты да бир белги болады – «Эрттенликни ачама» [Созаев 1991]. Поэтни назмуларында аллегорияла сезимли да, керти да кёрюнедиле:

*...Мен кетгенден сора да  
Къарап турлукъдула кёзлерим,  
Жашларымы кёзлеринде – кёзлерим* [Созаев 1991: 102].

Сагъынылгъан китап поэтни 50-жыллык юбилейине басмаланнганды, анга башха-башха жыллада жазылгъан назмула да киргендиле.

Созай улуну кыйсы китабын алып кыарасакъ да – андан поэтни туугъан жерине, халккына, миллетине, Малкыарына энчи сёзю эшитиледи:

*Узакъ жолла –  
Къанат ызым.  
Малкъар, Малкъар –  
Акъ къанкъазым.*

*Чучхур тылпыу –  
Чал мыйыккыла.  
Тау ёшюню.  
Булут жукулай.  
Хорланмагъан  
Тюзле жери –  
Малкъар, Малкъар –  
Асыл тёрю* [Созаев 1991: 5].

Бу тизгинледе поэтни ёхтем базынуулугъу Ата Журту – Малкыары, анга назму, жыр да жаздыргъан, тамбла кюнюне базындыргъан да олду. Жыйымдык «Жангы

кюннге алгыш» деген назму бла бошалады, ол поэтни саулайда дунягъа алгыш саламыча кёрюнеди:

*Жангы кюннге тюбейик,  
Жарыкъ бетли бола, биз,  
Сабий ышарыууча,  
Татлы болсун кюннубюз.*

*Адамны сагъышларын,  
Кётюрюпэлталырча,  
Кючю болсун бу кюнню,  
Жюрекледе къалырча! [Созаев 1991: 282].*

Белгилей келгенибизча, Созай улуну назмуларыны асламысы жарыкъ ёнлю-дюле, ол зат аны лирикасыны назиклигин кёргюзтеди. Поэтни назмуларыны кёбюсюне макъам салынып жырланадыла.

Созайланы Ахматны поэтикасында эм деменгили сыфат – къолланы сыфатыды. Авторну чыгъармаларында жайылган метафорала терен магъананы тутадыла: «къолларым», «мудахдыла къолларым», «сагъышлыдыла къолларым» эм д.б. Ол сагъышлада – сау жашау: болган да, боллукъ да, халаллыкъ, кюйсюзлюк да («балтаны тутхан къолла»). Эсинде уа – анасыны эркететиучю, атасыны – ишчи къоллары. «Къолла» деген жыйымдыкыгъа асламысында тематикалары башха-башха болган чыгъармала киргендиле, кёбюсюнде, анда кёрюнюш лирика бла багъышлау элегияла да тюбейдиле, алай ала бары да авторну ичги сезиминден бла къол ызыны жылыуундан толудула.

2002 жылда Созай улу «Къолла» [Созаев 1987] деген китабы ючюн Къабарты-Малкъарны кырал саугъасын алады. 2006 жылда уа «Къабарты-Малкъарны халкъ поэти» деген атха тийишли болады.

Созай улуну назмулары жүрекден юзюлген тизгинледиле. Алада адамны кёллендирген, къуандырган, жарсытхан да жашау кесиди. Жашау кюнден-кюннге жангыра, адам жашауун кёп тюрсюнлю эте, бирде умутларына къанат битдире, бирде ауур сагъышлагъа бёлеп да къояды. Ол энчиликлени фахмалу поэт кимден да толу сезеди эм суратлау амалланы хайырлана назму кепге сыйындырады.

Созай улуну «Жюрекни булбулу» [Созаев 1991: 193] деген назмусу аны чыгъармачылыкъ ишинде айырмалыды, ол жан тазалыкыны бла чомартлыкыны, дуняда сейир тауушлагъа, булбулну таралганына да – термилиуюню гимниди. Бу чыгъармада, автор, игилик бла аманлыкыны ёмюрлюк сермешин кёргюзтүп, окъуучугъа айтырыкъ баш оюмун булбулну сыфаты бла ачыкълайды. Мында *булбул* – халал жүрекни ёмюрге ёчюлмезлик ауазыды.

Поэтни кёп назмусунда жангырыуну макъамы эшитиледи, ол макъам бир чыгъармадан бирине кёче, авторну энчи хатын ачыкълагъан сыфатла кзурайды. Созай улуну чыгъармачылыкъ ишинде быллай энчиликлени алимле кеслерини илму ишлеринде да чертедиле: «Созайланы Ахматны китапларыны барын да бирикдирип турган затны юсюнден айтмай къояргъа жарамаз. Аны алгъа чыкыган китабында «къабынган» тема ызындан келгенни ёзеге болуп барады» – деп, чертеди белгили алим Биттирланы Тамара [Биттирланы 1998: 119]. «Аллах айтса» [Созайланы 1995] деген китапны магъанасы – тегерекге-башха, саулай дунягъа да жангы кёз бла къараганындады, анда адам бла табийгъатны, адам бла жамаутны байламлыклары жангыча ангылашынадыла. Бюгюнлюкню жарсыуларында, кыйын тик болумларында да, поэт кесини эсин кёчгюнчюлюкню темасына бурады – эм магъаналы темагъа. Ол миллет литератураны бюгюнлюгюнде тынгылы ачыкъланмагъан, адамланы жүреклеринден кетмезлик ёмюрлюк ачыуну темасыды.

Созай улуда, сюргонню кюйсюз кезиуню юсюнден жазылган, белгили чыггармаларындан бири «Кёчгюнчюлюкте мен этген жыр» деген назмусуду [Узденова, Сарбашева 2008: 148]. Мында автор Холам сууну халкь сынаган кыйынлыкьга бла зулмучулукьга шагьат болганын кёргюзтеди. Жазуучу метафоралы оюмлау бла, тюрлю-тюрлю сыфатланы сайлау бла, кёп болмай тийресинде жашаган таулуладан бир чакьны ичинде айырылган черекни болумун, сейирлик бояула бла ишлейди:

*Ой, Холам черек – ол толган черек  
Къаягьа кесин урады.  
Халкьыны ызындан къарап Дыхтауум,  
Жиляу жыр айта турады [Созайланы I 2001: 336].*

Созай улуну 1944–1957 жылланы сюргонню азабына аталган «Акь сыртдан манга дери – сени ауазынг» деген лирикалы повести да барды. Анда поэт суратлау амалланы хайырланып, миллети сынаган чексиз зорлукьну уста суратлайды.

Созайланы Ахмат Мёчуоланы Кязимни, Къулийланы Къайсынны ёсдюрген жерибизни сыйлы адамыды. Кеси да поэмаларындан бирине «Жер» деп атагьанды. Адам улу жерни тутуругьду – сууча, кюнча, ташлача, жаяу жолчукьлача [Узденова 2002: 331]. «Жерсиз адамгьа жашау жокь» – дейди Созай улу. Поэтни ниетини сейирлик кючу, аны бла уа назиклиги да битеу поэмада суратланган энчи-энчи бёлюмлеге жайылады: бар дуния – гьарш – алам (анга ушаган оюмла Къулий улуда да тубейдиле: «Адам. Къанатлы. Терек»). Поэманы лирика-сезимли жаз тил бла толугь этеди, аны бла уа, табийгьатны адамсыфатлы къурап, къаршчылыкьлы башламлагьа жарашыуну бла биригиуню салады: «Кюн жерни жюрегиди», «Жерни бар тамырларында – кюнню сютю» эм д.б.

«Созайланы Ахматны суратлау-ачыкьлау амаллары, бояуланы сайлауда тирилиги «Жер» деген поэмасында бютюн толугь кёрюнеди. Ариу, бизни барыбызгьа да ашсуу тапдырган жер бла уруш-туйюш келишмегенин поэт, жерни бетича, макьамларыча, кёп тюрсюнлю бояуланы бирикдирип ачыкьлайды» – деп жазгьанды белгили кесаматчы, профессор Толгьурланы Зейтун [Толгьурланы 2008: 252].

Адам бла жерни байламлыгьын, бирлигин эм дуниялыкьда магьанасын оюмлатхан тизгинле, окьуучуну эсин кёп затха беледиле:

*Адам къазауатда,  
Жерни къоруулай,  
Жашауну къоруулай,  
Ауду жанган аулакьда.  
Къаралган аулакьда.  
Ауду да, жерни  
Мирзеую,  
Агьачы,  
Кырдыгы болуп чыкьды.*

Назмучуну «Тангьымы ауазы» деген жыйымдыкьны да эскерирге тийишлиди. Бу китапны биринчи бетинде автор жоралау назмусунда былай жазады:

*Атам – Солтан,  
Анам – Науш,  
бу дуниядан кетген эселе да,  
къарагьанлай турадыла манга,  
Тангьымы ауазын жарыта...  
Бу китабым акьсёз  
сын ташым болсун  
экисине да [Созайланы 1998].*

Ол тизгинле окъуучуну эсин бийлейдиле. Бу акъ сёз бла жазылган китапда авторну акъ (таза) сезимли философия энчилейди. Ёлюмню бла жашауну, жарашыулукъ бла жарашмаулукъну, суймеклик бла душманлыкъны сыфатлары назмулада толу ачыкъланадыла («Ким эсем да», «Бу дуняда»).

«Терек ауду» деген назмусу малкъар поэзияда махтау бла белгиленген чыгъармаладан бириди. Ол аугъан терекни кюйюне бла жарсыууна жораланганлыкъгъа, поэт аны дуня бла байламлыгъын суратлау амалланы болушлугъу бла уста кёргюзтеди («кёп къанатлы уясыз къалды – терек аугъанды», терек кесини аугъаны бла «тийрени ёксюз этеди»).

Созай улуну поэзиясыны юсюнден къыйматлы илму китапда былай жазылады: «Хар инсанны ташы, жулдузу барча, поэтлени, жазычуланы да къадар тереклери бла бирге чыгъармачылыкъ тереклери да болады. Ол чыгъармачылыкъ терек, ёсе, кенгере келип, сора айныууна бла ёсююне чек салып, андан ары бармай, тохтап да къалады. Не сёз: поэтни фикирине бла оюм, жүрек тазалыгъына, къайгырыууна кёре болады береги да, – береги кёкге, жулдузгъа итингени тохтамаз ючюн, поэт чыгъармачылыкъ рухийин бла жамауатны аллында жууаллылыгъын унутургъа керек туююлду. Созайланы Ахматны чыгъармачылыкъ береги кенгерип, бутакъланып, эртте жашнагъанды» [Толгъурланы 2008]. Теппеланы Алимни бу сёзлери Ахматны поэзиясыны бийик даражалы болгъанына тамам шагъатлыкъ этедиле.

Саулайда Созай улуну поэзиясын алып айтханда, аны кёп назмусу къарачай-малкъар фольклор кюйлени суратлау терелеринде жазылганын белгилерге боллукъбуз. Ол болумгъа сейир этерча туююлду – поэтни сёзлерине кёп жыр жазылганды, халкъгъа да, эм алгъа, автор ала бла белгили болганды.

Созайланы Ахматны чыгъармаларында алгъышла, жоралау назмула да аслам жерни аладыла: «Окъуучума алгъыш сёзюм», «Мен Аллахдан тиледим», «Аллах айтса», «Тилегиме алгъыш этеме», «Ахшы жолгъа барыгъыз!», «Кюнню кёреме», «Туугъан жериме айтама», «Жарыкъгъа айтама», «Акъ къанатлы, акъ жүрекли письмола» эм д.б. Ол назмулада поэт окъуучусуна, туугъан жерине, саулайда дунягъа игилик тежейди, алгъыш сёзюм терелейди, не игилик да жашаган адамгъа бериллигине ийнаады. Алгъышла поэзияда, халкъны кёлден чыгъармачылыгъында да эркин хайырланадыла, ала адам улугъа игилик тежеу халда айтыладыла [Локуева, Узденова 2021]. Жашауну бла поэзияны бирлигинде жаратылган тизгинле уа тамблагъы кюннге базынуулу къараргъа юйретедиле. Ахматны «гюлле адамлача, адамла гюллеча» демеклиги, аны дунялыкъгъа кёз къарамыны энчилигини бир шартыды.

Башында белгиленген затладан тышында да, Созайланы Ахматны рецензиялары, очерклери, адабиятыбызны эм къалам къарындашларыны чыгъармачылыкъларыны юсюнден да статьялары тюрлю-тюрлю кезиулу чыкъган: «Юность», «Дон», «Сельская молодёжь», «Дружба народов», «Минги Тау», «Литературная Кабардино-Балкария», «Нюр» деген журналлада; «Литературная Россия», «Литературная газета», «Московский комсомолец», «Литературный Таджикистан» эм «Советская молодёжь», «Заман», «Адыгэ псалъэ», «Кабардино-Балкарская правда» деген газетледе басмаланадыла. Ол талай назму китапны авторуду. Созайланы Ахматны назмуларыны сайламасы эки томлукъ китап болуп биринчи тому малкъар тилде [Созайланы I 2001], экинчи тому орус тилге кёчюрюлюп басмалангандыла [Созаев II 2002]. Аны чыгъармаларын белгили назмучула Л. Шерешевский, Л. Озеров, М. Ногтева, Г. Яропольский орус тилге кёчюргендиле. Ала Созай улуну хатыны энчилигин эс этип, кёчюрмелеринде суратлау дуняны табийгъат тизгинин сакъларгъа кюрешгендиле. Андан тышында да Ахматны назмулары тюрк, украин, гюржю, литва, кыргъыз, къазах, таджик эм башха тиллеге да кёчюрюлюп да басмалангандыла.

Малкъар адабиятта Созайланы Ахматны поэзиясы сыйлы жер алады. Аны суратлау энчилиги, жашауну кесича оюмлауу поэзиясыны тюрсюнлерин

къурайдыла. «Аны бирсилеге ушамагъан хаты барды. Башхалыгъы жылдан жыл-  
гъа ёсе барады. Алай бла кесини энчи сёзюн айтыргъа къолундан келеди. Мен ан-  
гылагъандан жазуу иште ол шартла баш магъананы тутадыла» – деп белгилеген-  
ди Къулийланы Къайсын [Кулиев 1972]. Поэтни фахму шартларындан бири – жа-  
шауну, табиьгъатны кёп тюрсюнлюгюн, ариулугъун тамам кёргюзтюрча суратлау  
мадарла, накъышла таба билиуюдо. Саулай алып айтханда, Ахматны назмулары  
жаланда энчи чыгъармаланы жыйымдыклары болуп къалмай, ниет-эстетикалы  
низамгъа сыйыннган ёмюрлюк китапладыла.

### Алыннган жерлерини тизмеси Список источников

Биттирланы 1998 – *Биттирова Т.Ш.* Мен тилейме къадардан... (Я прошу у судьбы...) // *Биттирова Т.Ш.* Итиль суу агъа турур... (И будет течь Итиль-река...). Нальчик: Эльбрус, 1998. С. 114–119.

Кулиев 1972 – *Кулиев К.* Слово об Ахмате Созаеве // *Литературная Россия.* 1972, 3 ноября.

Локьяева, Узденова 2021 – *Локьяева Ж.М., Узденова Ф.Т.* Алгъыш (благопожелание) в фольклоре и литературе карачаевцев и балкарцев: специфика жанра, таксономия, поэтика // *Кавказология.* 2021. № 3. С. 247–259. DOI: 10.31143/2542-212X-2021-3-247-259.

Озеров 1974 – *Озеров Л.* Песня родника // *Созаев А.* Солнечные тени: стихи и поэма. Нальчик: Эльбрус, 1974. С. 5–7.

Созаев 1968 – *Созаев А.* Кюнню кёреме (Вижу солнце). Нальчик: Эльбрус, 1968. 46 с.

Созаев 1972 – *Созаев А.* Кюн ауанала (Солнечные тени). Нальчик: Эльбрус, 1972. 100 с.

Созаев 1987 – *Созаев А.* Къолла (Руки): книга стихов. Нальчик: Эльбрус, 1987. 126 с.

Созаев 1991 – *Созаев А.* Эрттенликни ачама (Открываю утро): стихи. Нальчик: Эльбрус, 1991. 288 с.

Созаев II 2002 – *Созаев А.* Избранные произведения: в 2 томах. Т. II. Нальчик: Эльбрус, 2002. 552 с.

Созайланы 1995 – *Созаев А.* Аллах айтса (Даст бог): Стихи. Поэма. Рассказ. Нальчик: Эльбрус, 1995. 224 с.

Созайланы 1998 – *Созаев А.* Тангымы ауазы (Голос утра). Нальчик: Эльбрус, 1998. 464 с.

Созайланы I 2001 – *Созаев А.* Сайлама чыгъармала (Избранные произведения): в 2 томах. Т. I. Поэмы. Нальчик: Эльбрус, 2001. 536 с.

Толгъурланы 2008 – *Толгуров З.Х.* Миллет эс бла миллет литература (Национальное сознание и национальная литература). Нальчик: Эльбрус, 2008. 312 с.

Узденова 2002 – *Узденова Ф.Т.* Созаев Ахмат // *Писатели Кабардино-Балкарии XIX – конец 80-х гг. XX в.* Биобиблиографический словарь. Нальчик: Эль-Фа, 2002. С. 329–331.

Узденова, Сарбашева 2008 – *Узденова Ф.Т., Сарбашева А.М.* Современная балкарская литература: основные тенденции развития // *Известия высших учебных заведений. Северо-Кавказский регион. Общественные науки.* 2008. № 5 (147). С. 147–152.

Шогенцукова 2005 – *Шогенцукова Н.А.* Если улыбаешься миру // *Литературная Россия.* 2005, 13 мая.

### References

BITTIROVA T.SH. *Men tilejme k'adardan...* [I ask fate...]. IN: BITTIROVA T.SH. *Itil'suu ag'a turur...* [And the Itil river will flow...]. Nalchik: Elbrus, 1998. P. 114–119. (In Balkarian)

KULIEV K. *Slovo ob Ahmate Sozaeve* [Word about Ahmat Sozaev]. IN: *Literaturnaya Rossiya* [Literary Russia]. 1972, November 3. (In Russian)

LOKYAEVA ZH.M., UZDENOVA F.T. *Alg'ysh (blagopozhelanie) v fol'klore i literature karachaevcev i balkarcev: specifika zhanra, taksonomiya, poetika* [Alg'ysh (goodwill) in folklore and literature of Karachais and Balkarians: specificity of the genre, taxonomy, poetics]. IN: *Kavkazologiya*. 2021. № 3. P. 247–259. DOI: 10.31143/2542-212X-2021-3-247-259. (In Russian)

OZEROV L. *Pesnya rodnika* [Song of the spring]. IN: SOZAEV A. *Solnechnye teni* [Sunny shadows]: poems. Nalchik: Elbrus, 1974. P. 5–7. (In Russian)



- SOZAEV A. *Kyunnyu kyoreme* [I see the sun]. Nalchik: Elbrus, 1968. 46 p. (In Balkarian)
- SOZAEV A. *Kyun auanala* [Sun shadows]. Nalchik: Elbrus, 1972. 100 p. (In Balkarian)
- SOZAEV A. *K''olla* [Hands]: book of poems. Nalchik: Elbrus, 1987. 126 p. (In Balkarian)
- SOZAEV A. *Erttenlikni achama* [I open the morning]: poems. Nalchik: Elbrus, 1991. 288 p. (In Balkarian)
- SOZAEV A. *Izbrannye proizvedeniya* [Selected works]: in 2 volumes. Vol. II. Nalchik: Elbrus, 2002. 552 p. (In Russian)
- SOZAEV A. *Allah ajtsa* [God willing]: Poems. Story. Nalchik: Elbrus, 1995. 224 p. (In Balkarian)
- SOZAEV A. *Tangymy auazy* [Voice of my morning]. Nalchik: Elbrus, 1998. 464 p. (In Balkarian)
- SOZAEV A. *Sajlama chyg''armala* [Selected works]: in 2 volumes. Vol. I. Poems. Nalchik: Elbrus, 2001. 536 p. (In Balkarian)
- TOLGUROV Z.H. *Millet es bla millet literatura* [National consciousness and national literature]. Nalchik: Elbrus, 2008. 312 p. (In Balkarian)
- UZDENOVA F.T. *Sozaev Ahmat*. IN: *Pisateli Kabardino-Balkarii XIX – konec 80-h gg. XX v. Biobibliograficheskij slovar'* [Writers of Kabardino-Balkaria XIX – late 80s of XX century Biobibliographic dictionary]. Nalchik: El-Fa, 2002. P. 329–331. (In Russian)
- UZDENOVA F.T., SARBASHEVA A.M. *Sovremennaya balkarskaya literatura: osnovnyye tendentsii razvitiya* [Modern Balkar Literature: Main Development Trends]. IN: *Izvestia of Higher Educational Institutions*. North Caucasian region. Social Sciences. 2008. No. 5 (147). P. 147–152. (In Russian)
- SHOGENCUKOVA N.A. *Esli ulybaesh'sya miru* [If you smile at the world]. IN: *Literaturnaya Rossiya* [Literary Russia]. 2005, May 13. (In Russian)

#### Авторну юсюнден информация

Ёзденланы Ф.Т. – филология илмуланы доктору, къарачай-малкъар адабият секторну тамата илму кьуллукъчусу.

#### Информация об авторе

Ф.Т. Узденова – доктор филологических наук, старший научный сотрудник сектора карачаево-балкарской литературы.

#### Information about the authors

F.T. Uzdanova – doctor of science (philology), senior researcher of the sector of karachay-balkarian literature.

Статья поступила в редакцию 22.11.2021; одобрена после рецензирования 19.12.2021; принята к публикации 24.12.2021.

The article was submitted 22.11.2021; approved after reviewing 19.12.2021; accepted for publication 24.12.2021.